

ALI »BELA KNJIGA« NAZNANJA KONEC EU?

Jože Mencinger

I.

6

Ko oblasti začno objavljati »bele knjige«, je prav da nas zaskrbi, saj kažejo, da ne vedo več, kam nas peljejo. Razmišljanje o podobnosti med Jugoslavijo, iz katere smo odšli, in EU, kamor naj bi šli, je bilo pred desetletji nespodobno. Zapuščali naj bi nedemokratsko skupnost, v kateri so nas izkoriščali in ki je propadala, da bi se vključili v novo večno, demokratično, solidarno in gospodarsko uspešno EU. Zdaj se večnost EU presenetljivo hitro spreminja v končnost, demokratičnost v nedemokratičnost, socialnost v sebičnost, gospodarsko prehitevanje v zaostajanje. Rečeno nekoliko grdo; EU se počasi razkraja; se bo razkrojila ali ne, pa se ne ve. Jo je mogoče obdržati z vsiljevanjem »več« Evrope, ali z dopuščanjem »manj« Evrope?

Primerjava EU z Jugoslavijo ni več nespodobna. Podobnosti med dogajanjem v osemdesetih letih v Jugoslaviji in v EU zdaj je vse več. Prislovična sposobnost Jugoslavije kar naprej nekaj reformirati oziroma spreminjati gospodarski sistem, največkrat iz političnih razlogov, je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja izginila. Število komisij, resolucij in besed posvečenih najprej *»odprtim vprašanjem in resnim težavam«* nato *»gospodarski krizi«* in končno *»vsesplošni, gospodarski, politični in moralni krizi«* je hitro naraščalo, vrsta tabujev pa se je krčila. Med prizadevanji, kako najti pot iz krize, so bili še najbolj obetavni poskusi v okviru tako imenovane Kraigherjeve komisije v prvi polovici osemdesetih, ki pa dlje kot do predloga zamenjave utopične »dogovorne« ekonomije iz sedemdesetih let z vrnitvijo v socialistično tržno ekonomijo iz šestdesetih, ni prišla. Vse bolj je kazalo, da so spremembe gospodarskega sistema mogoče le z opustitvijo njegovih temeljev: družbene lastnine in samoupravljanja. (Mencinger, 1988). Iskanje »novega« gospodarskega sistema je takrat spodbudila in spremljala recesija, ki je poglobljala nasprotja med republikami, politični monopol ZK pa se je spreminjal v politični oligopol republiških partij. Nesposobnost spremeniti gospodarski sistem in recesija sta ustvarjala *»jugoslovanski sindrom«* – prepričanje, da ti gre slabo, ker te drugi izkoriščajo. V to vse bolj verjame tudi velik del prebivalstva EU, ne le v članicah, ki so neto plačniki v proračun EU, tudi v članicah, ki so neto prejemniki. Kakorkoli, pravkar napisana **»Bela knjiga o prihodnosti Evrope«** upravičenost primerjav le še povečuje; EU je zdaj približno tam, kjer je bila Jugoslavija v prvi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja. Kaže, da v EU začenjajo dvomiti celo evropski »državniki«.

II.

Standardna ekonomska veda pravi, da je gospodarska integracija koristna, dezintegracija pa škodljiva, zato države s povezavami odpravljajo omejitve, ki omejujejo tokove blaga, storitev, dela in kapitala. V odvisnosti od odpravljenih omejitev razlikujemo šest stopenj gospodarske integracije; EU pa je nekakšna zmes štirih: skupnega trga, gospodarske unije, denarne unije in politične unije. Skupni trg pomeni nemotene tokove blaga, dela in kapitala med članicami, v gospodarski uniji se temu pridružuje še poenotenje pravil gospodarjenja, v denarni uniji skupen denar, v politični uniji pa se odločanje prenaša na centralno oblast. EU je iz začetnega skupnega trga prešla v gospodarsko unijo, njen del tudi v denarno unijo. Od politične unije ali federacije pa smo še daleč; državljani članic EU se niso nikdar izrekli za takšno EU; zavrnitev evropske ustave v Franciji in na Nizozemskem celo v mnogo boljših časih je pokazala, da je ideja federalne Evrope le ena od ideoloških konstrukcij realnosti političnih voditeljev posameznih članic in uradnikov EU, ki so zavrnitev ustave nadomestili z lizbonsko pogodbo. Dejstvo, da EU ima parlament, vlado (Evropsko komisijo) in vse večje število institucij z značilnostmi in pristojnostmi državnih institucij, tega ne spreminja. V kriznih stanjih se odločanje vrača na nacionalno raven. Prav neusklajene politično vsiljene stopnje gospodarske integracije in ne evroskeptiki ali »evroskeptiki« so temeljni razlog razkrajanja EU. Pridružujejo se jim, tako kot v Jugoslaviji, razlike med ideološkimi konstrukcijami realnosti in realnostjo ter zgrešena gospodarska politika, ki jo EK vsiljuje članicam.

7

III.

Kako daleč so zamisli evropskih uradnikov in »državnikov« članic od stvarnosti, najbolje kažejo EU »strategije« in njihova usoda. Trenutno veljavna, v 2010 sprejeta strategija **»Evropa 2020 - Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast«**, naj bi »nadgradila« dve lizbonski strategiji; originalno iz leta 2000 in »prenovljeno« iz leta 2005. Prva naj bi do 2010 iz EU ustvarila družbo znanja in najbolj učinkovito svetovno gospodarstvo, druga naj bi zagotovila gospodarsko rast in zaposlenost. Prva se je končala z oddaljevanjem od proglašenih ciljev, druga, ki naj bi »prenovila« prvo, pa s svetovno gospodarsko krizo. Strategiji nista povzročili krize, a obe sta podpirali ideologijo, ki je ustvarjala gospodarska in socialna neravnotežja; ta pa so se morala slej ko prej končati, kot so se. Obe sta izhajali iz ekonomike ponudbe, njun »znanstveni« temelj je bila produkcijska funkcija; gospodarsko rast naj bi zagotavljali skupna faktorska produktivnost, večja prožnost trga dela in »poglabljanje« trga kapitala. Spregledali sta, da zaposlitev, izgubljenih z opuščanjem proizvodnih dejavnosti, ni mogoče povsem nadomestiti z zaposlitvami v storitvah, in da se dejavnosti z visoko dodano vrednostjo s selitvijo v države z nizkimi plačami spremenijo v dejavnosti z nizko dodano vrednostjo. Pa tudi, da zniževanje cene dela z zniževanjem plač in socialne varnosti, ki bi zadoščalo za konkuriranje socialno mnogo bolj brezobzirnim družbam, implicira opuščanje socialno tržnega gospodarstva. Povečevanje »prožnosti« na trgu dela je dejansko vodilo v zaostajanje in celo realno zniževanje plač ter v vse večjo brezposelnost in socialno neenakost, »poglabljanje« trga kapitala pa v hazardiranje in ustvarjanje virtualnega bogastva. Daleč najpomembnejša

determinanta dogajanj v sodobnem gospodarstvu: agregatno povpraševanje je bilo popolno zanemarjena (Mencinger, 2005).

»Evropa 2020«¹ bo, oziroma že doživlja usodo predhodnic, čeprav je bolj realistična kot predhodnici, in vsaj eksplicitno ne govori o potrebi po večji prožnosti trga dela in finančnem poglobljanju. Tudi globalizacija, ki je bila prej temelj gospodarskega napredka, je v njej uvrščena med dolgoročne težave EU skupaj s pritiski na naravne vire in s staranjem prebivalstva. Vsaj tu ima prav. Pomisel, da bo EU na globalnem trgu s svojo »na znanju temelječo družbo« lahko konkurirala socialno mnogo bolj brezobzirnim družbam, je bila že v prvi lizbonski strategiji vnaprej obsojena na polom. Možnosti, da se tudi od gospodarskih partnerjev zahteva »pravičnejša« trgovina oziroma konkurenca z upoštevanjem vsaj minimalnih socialnih norm in pravic delavcev v njih, pa je EU zaradi pohlepa in kratkovidnosti zamudila in s seljenjem proizvodnje tudi dodobra uničila evropsko industrijo. »Evropa 2020« ostaja še najbolj podobna nekakšnemu predvolilnemu programu z veliko obljubami in še več na novo izumljenimi krilaticami, na kar kaže »že pametna, trajnostna in vključujoča rast«, »vodilne pobude« in udarne krilatice, kot sta »Evropa se mora zganiti, da ne bi nazadovala« in »Evropa lahko uspe«. Če bi zadoščala zbrana retorika, bi bila verjetnost izpolnitve ciljev visoka, ker pa ne, se je tudi »Evropa 2020« spremenila v dokument brez uporabne vrednosti.

IV.

Evropske strategije je mogoče ignorirati, kar EU počne, ko leporečja v njih hitro zamenja z novimi leporečji. Drugače je z institucijami, ki ustvarjajo zgradbo in evropsko »enotnost«: denarna, fiskalna in bančna unija.

Denarna unija: Evro je do finančne in grške krize veljal za najimennitnejši dokaz uspešne integracije EU. A že v 1998 je bilo jasno (Mencinger, 1998), da gre za političen projekt brez trdnih ekonomskih temeljev in da bo zato slej ko prej zabredel v težave, saj se bodo z izgubo tečajnih politik na področju, ki ni optimalno denarno področje, na katerem je uporaba enega denarja koristna, gospodarske in socialne razlike med posameznimi deli povečala in ne zmanjšale. A takrat in tudi mnogo kasneje, v letu 2007, ko je Slovenija dobila evro, celo pomanjkanje navdušenja zanj ni bilo spodobno. Evro je postal simbol, nekakšno bratstvo in enotnost; izstop ali izključitev posamezne članice sploh nista bila predvidena in še manj urejena, v evro območje pa so že na samem začetku sprejemali države, ki niso izpolnjevale sicer precej nesmiselnih kriterijev Pakta stabilnosti (Italija, Belgija). Zato je bilo že ob nastanku očitno, da bodo gospodarski, socialni in politični stroški z evrom v

1 Tako imenovane krovni cilji »EVROPE 2020« so:
75% prebivalstva v starosti 20-64 let mora imeti zaposlitev;
3% BDP je treba nameniti raziskavam in razvoju;
cilj 20/20/20 na področju podnebnih sprememb in energetike je treba doseči z 20 odstotnim zmanjšanjem emisij, 20 odstotnim povečanjem obnovljivih virov in 20 odstotnim povečanjem učinkovitosti porabe energije;
delež mladih, ki se odločijo za zgodnjo opustitev šolanja, mora biti pod 10%, vsaj 40% mladih mora uspešno zaključiti terciarno izobraževanje;
revščina naj bi ogrožala 20 milijonov ljudi manj kot zdaj.

slabih časih večji od njegovih koristi. Ko so slabi časi prišli, se je evro spremenil v grožnjo združevanju; namesto, da bi reševal probleme, ga je bilo treba reševati. Vprašanja, ali bodo stroški reševanja evra večji od koristi, pa ostajajo neodgovorjena, saj so negotovosti povezane z njegovo opustitvijo prevelike.

Fiskalna unija: Kriza naj bi pritrdila mnenjem o nevzdržni istočasnosti enotnega denarnega področja in različnih fiskalnih področij, usoda evra naj bi bila zato odvisna od fiskalne prihodnosti tako evro območja kot tudi EU. Tudi pri ustvarjanju fiskalne unije je bilo že 2008 jasno, da je fiskalna unija s proračunom, ki ne omogoča prerazdelitev, ki so potrebne za delovanje »federacije«, utopijska, in da bodo prizadevanja zanjo vodila k razpadanju ne pa h krepitvi EU. Kakšna bo dejansko nova fiskalna ureditev evro območja in EU, se ne ve; govorimo lahko le o bolj ali manj verjetnih alternativah: fiskalni dezintegraciji, fiskalni uniji in fiskalnem paktu.

Po prvi alternativni naj bi fiskalne politike vrnili v izključno pristojnost posameznih članic, te pa bi se odrekle prejemati pa tudi dajati pomoč pri razreševanju svojih in finančnih problemov drugih članic. Pri tem velja vedeti, da članice evro območja niso preprečile bankrota Grčije, da bi pomagale Grkom, ampak, ker so ocenile, ali pa so jih v takšne »ocene« prisilili, da bi bila z bankrotom Grčije nemškimi in francoskimi bankam, ki so aktivno sodelovale pri njenem, zanje donosnem, zadolževanju, povzročena škoda višja od stroškov njenega »reševanja«. Posebno, če se v reševanje prisili tudi članice, ki z zadolževanjem Grčije niso imele nič opraviti: takšna je tudi Slovenija.

Pri drugi alternativni, to je pri pravi fiskalni uniji, gre za spreminjanje EU v federacijo, kar predpostavlja, da ima centralna oblast lastne in dovolj velike fiskalne prihodke, s katerimi lahko nevtralizira asimetrične udare, ki jih povzroča enotna denarna politika, in ki centralnemu proračunu dajejo vlogo avtomatičnega stabilizatorja². Obseg zdajšnjih prelivanj denarja v blagajno EU prek carin, udeležbe na DDV in participacije po deležih BDP na prihodkovni strani ter skupne kmetijske politike in različnih kohezijskih skladov na odhodkovni tega ne omogoča. Za oblikovanje fiskalne unije bi bilo treba radikalno povečati proračun EU, uvesti »evropski« davek oziroma zagotoviti participacijo »federacije« na posameznih davkih članic, in sprejeti pravila za uporabo in prelivanje fiskalnih odhodkov. Sistem bi bil podoben sistemu, kakršnega imamo za subvencioniranje občin v Sloveniji ali kakršnega uporabljajo za izenačevanje med deželami v Nemčiji. To bi zahtevalo spremembe oziroma poenotenje zdajšnjih fiskalnih sistemov članic, odločitev o tem, katere davke in kolikšen del teh davkov bi bilo treba prepustiti proračunu EU, oziroma pri katerih davkih bi prišlo do delitve davčnih prihodkov med »federacijo« in »regijo«. Še mnogo večje kot na

² Kako daleč je EU od fiskalne unije, kažejo podatki o deležih zveznih oblasti v fiskalnih prihodkih in odhodkih v primerjavi s skupnimi javnofinančnimi prihodki oziroma odhodki ali v BDP v obstoječih federacijah. V letu 2008 je bil delež zveznih oblasti v odhodkih v ZDA 22.6, v Kanadi 17.8, v Švici 17.3 odstotka BDP, v davčnih prihodkih pa 17.8 v ZDA, 27.8 v Avstraliji, 16.7 v Kanadi in 16.1 odstotka v Švici. V EU je bil delež odhodkov zvezne oblasti 1 odstotek BDP, delež prihodkov pa le 0.1 odstotka BDP.

prihodkovni strani proračuna bi bile zadrege na odhodkovni strani, saj bi šlo za določitev pravil, ki celo v nacionalno homogenih državah povzročajo napetosti. Čeprav je zahteva po enakosti državljanov pri uporabi pobranih davkov na ravni federacije nujna sestavina združevanja, saj dolgoročno le večja dohodkovna homogenost oziroma konvergenca BDP/prebivalca članic zagotavlja stabilnost EU, bogate članice o tem sploh ne razmišljajo. Zato prava fiskalna unija, ki je tudi transferna unija, ostaja utopija.

10

Kar imamo, je fiskalni pakt. Po njem se centralizirana denarna in decentralizirana fiskalna politika ne izključujeta, če je slednja koordinirana. Vendar v praksi to pomeni, da je fiskalna politika, kakršno imajo najmočnejši, v EU je to Nemčija, samoumevno »prava« in uporabna za vse članice ne glede na razlike v razvitosti, gospodarskih strukturah in gospodarskih stanjih. Poleg tega poenotenje fiskalnih politik samodejno povečuje nihanja gospodarske aktivnosti, ki jih raznolike politike zmanjšujejo. Že zato je koordinirana fiskalna politika slabša od nekoordinirane; nesimetričnim udarom denarne unije se s fiskalno koordinacijo pridružijo še nesimetrični udari koordinacije.

Bančna unija: Težnje k usodno napačni centralizaciji EU se ne zaustavljajo; po bančni krizi so denarni uniji in fiskalnemu paktu dodali še bančno unijo, s katero naj bi centralizirali kontrolo nad bankami. Namesto s tem bi se morala ECB ukvarjati z nedelovanjem standardnega in tudi manj standardnega mehanizma denarne politike, ki naj bi delovala prek obrestne mere in uravnavanja količine primarnega denarja. Čeprav so obrestne mere enake nič, depozitne obrestne mere bank pri ECB pa negativne, to ne pripomore k oživiljanju kreditov in investicijskega povpraševanja. Tudi tako imenovano kvantitativno sproščanje; povedano po domače, tiskanje denarja, ne pomaga, denar ostaja v bankah ali pa se seli na kapitalske trge, kjer dviga »vrednost« delnic in napihuje nov finančni balon. Istočasno ECB po zgledu EK ustvarja nov ogromen aparat za uvajanje mehanizmov in ustvarjanje formul, ki naj bi jih rabili v primeru ponovitve dogajanj pred krizo, ki pa jih s kvantitativnim sproščanjem celo sama ustvarja. Novi mehanizmi in formule so za zdaj le birokratski »dosežek«, katerega škodljivost pa je kot poskusni zajček za bodoče sanacije bank občutila prav Slovenija. Res je kriva sama, saj je »ukaze« EK, ki so se vezali na takrat še bodoča pravila bančne unije brez ugovorov sprejela.

V.

Zdaj so, kot kaže, v Bruslju le ugotovili, da je prihodnost EU negotova in tudi, da problemi in njena usoda tičijo v njeni zgradbi oziroma različnih stopnjah integracije. Z »Belo knjigo o prihodnosti Evrope« se je končno tudi na EU ravni pojavila »Kraigherjeva komisija«, ki se loteva zgradbe EU. Gre za nenavaden dokument, ki se že po kratkosti predvsem pa po načinu pisanja povsem razlikuje od dokumentov in predpisov, ki jih sicer ustvarja 38.000 uradnikov EU v Bruslju. Baročno birokratski slog, v katerem so napisani, in njihov obseg najbrž zagotavljata, da jih malone nihče ne bere, tisti, ki jih morajo, pa nočejo priznati, da jih ne razumejo. »Bela knjiga« je povsem drugačna. Napisana je v nebirokratskem slogu, v katerem na nenavaden, lahko bi rekli precej zmeden način, predstavlja pet alternativ bodoče

EU; vsaka od njih predstavlja eno ali kombinacijo več stopenj gospodarske integracije. Po prvi med njimi **»tako kot doslej«** se stvari v EU ne bi bistveno spremenile, kar pravzaprav pomeni, da EU še naprej ostaja nestabilno združenje z dobrimi razdobji, kadar ni problemov, in slabimi, kadar so. Zdi se morda najverjetnejša, saj so koalicije za spremembe običajno šibkejšje od koalicij proti spremembam; vezivo EU v tem primeru ostaja predvsem strah pred negotovostjo.

»Samo enoten trg« bolj ali manj prinaša vračanje v začetno razdobje nastajanja EU; na nacionalno raven se vrnejo pravila igre in meje; EU postane skupnost držav, spori med članicami se rešujejo na bilateralni ravni; na nacionalni ravni se določajo tudi pravice državljanov.

Z alternativo **»tisti, ki hočejo več, storijo več«** se vrača ideja o Evropi več hitrosti, ki se zdi glede na gospodarsko, socialno in kulturno raznolikost članic še najbolj naravna. Ta scenarij sicer računa na ohranitev zdajšnje ravni povezanosti 27 članic, ki pa ni zagotovljena.

Alternativa **»storiti manj, a učinkoviteje«** zmanjša število področij, na katerih se odloča na ravni EU, druga se vračajo na nacionalno raven. Toda vprašanje je, kako različna so mnenja o tem, katere odločitve ostajajo na ravni EU in katere na nacionalni ravni.

Po peti alternativni **»storiti veliko več skupaj«** naj bi EU prerasla v federacijo; v njej se ključne odločitve prenašajo na raven EU, pravice posameznikov v njej so formalno enake in določene s skupnimi pravili. A sestavine federacije so mnogo večji federalni proračun, ki omogoča uporabo fiskalne politike na ravni federacije, in prerazdelitve dohodkov za dejansko izenačevanje državljanov EU. Ob zdajšnji sebičnosti, ki se kaže predvsem pri obravnavi beguncev, gre za precej utopično idejo nekaj politikov. Ne gre spregledati, da so državljani dveh velikih in pomembnih članic EU v mnogo boljših časih zavrnili evropsko ustavo, s tem pa tudi federacijo.

VI.

Slovenija je z vstopom v EU in evro območje prenehala biti država v ekonomskem pomenu besede; izgubila je ekonomske atribute državnosti: denar, nadzor na davki in izdatki države, meje in pravila igre, oziroma gospodarski sistem, in postala obskurna provinca. Mislimi, da bo začela razmišljati o nesimetrični federaciji ali o odhodu iz EU, pa tudi, da bo imela vpliv na izbiro alternativ, je zmotno. Vprašanje je le, kateremu delu EU se bo v primeru razpada ali sprememb pridružila.

Po dogajanjih v krizi, ki je bilo podobno dogajanjem v južnem obrobju EU, se je Slovenija gospodarsko relativno hitro vrnila med uspešnejše države centra s presežki v plačilni bilanci, politično pa se je z odnosom do begunske krize in vsesplošno preganjavico približala vzhodni periferiji EU. Poskusi, kot je ljubljanska pobuda in pisanje bodoče evropske ustave pa slej ko prej sodijo med utopične ideološke konstrukcije realnosti. Sicer pa ravnanje slovenskih oblasti v odnosih z evropskimi ostaja nerazumljivo. Velik del ga je sicer mogoče pripisati prislovični poslušnosti, a pomemben razlog se zdi neznanje; če ne veš, zakaj gre, težko nasprotuješ. Poglejmo dva primera.

Prvi se nanaša na vgraditev »zlatega pravila« v ustavo, ki mu je v 2015 sledil Zakon o fiskalnem pravilu potem, ko so v EK in drugih članicah že pozabili na neumnost sprto z ekonomsko teorijo in empiričnimi ugotovitvami. Zaman je bilo dokazovati, da so nasveti oziroma ukazi, ki smo jih dobivali od EK, temeljili na povsem napačnih ugotovitvah o stanju v slovenskem gospodarstvu (Bole, 2016); Evropska komisija ni »videla« ekstremnega pregrevanja slovenskega gospodarstva v razdobju 2005-2008, zdaj pa naj bi se po njenem slovensko gospodarstvo pregrevalo, zato naj bi Slovenija povečala »fiskalne napore«. Dejansko sta kriza v 2009 in politika »varčevanja« vse do 2014 raven BDP odmikali od potencialne ravni, zato ima Slovenija še zdaj veliko negativno proizvodno vrzel (razmerje med dejansko ali napovedano ravno BDP in potencialno ravno), ki jo je mogoče zmanjševati postopno in ne s krčenjem javnih izdatkov, posebno investicijskih.

Drugi primer je izsiljevanje s prodajo NLB do konca letošnjega leta, ki je povezano z dovoljenjem za uporabo prepovedane državne pomoči, ki sodi med najbolj selektivna orodja EK; ena pravila veljajo za velike in tiste, ki upajo nasprotovati (na primer Italijo), druga pa za male in ponižne (na primer Slovenijo). Zakaj gre? V letu 2013 je nekaj nižjih uradnikov EK kar po elektronski pošti narekovalo zakonske člene, s katerimi smo v zakonodajo sprejeli načelo »bail in«, po katerem banke rešuje lastnik, namesto prej veljavnega načela »bail out«, po katerem banke rešuje država. A, če je banka državna, je načelo »bail in« enako načelu »bail out«; banko rešuje njen lastnik, govoriti o prepovedani državni pomoči je zato nesmiselno. A, kot kaže, tudi tako preprostega ugovora v Bruslju Slovenija ni uporabila. Na prepovedano državno pomoč se navezujejo zahteve, da morajo banke, ki smo jih rešili z našim in ne z evropskim denarjem, do obvezne prodaje krčiti svojo aktivnost, kar jih spravlja v neenak položaj in zmanjšuje njihovo vrednost. Spet gre za vsiljevanje nečesa, kar je v nasprotju s temelji svobodnega trga, na katerem naj bi temeljila EU. Že ugotovljene nepravilnosti v »sanaciji« bank, ki so jim botrovale evropske institucije, zadoščajo za zavrnitev sicer povsem nelegitimne zahteve za prodajo, dokler se ne razčisti, kaj se je dogajalo v času njihove »sanacije«. Pa še. Podjetij, na primer, ne prodajamo, ker bi mislili, da je to prav, prodajamo jih, ker so nam tako naročili in da bi pokazali vdanost »evropskim vrednotam«. Končno se je pojavil teran; tu naj bi se vkopali v zaščito nacionalnih interesov ter EU in Hrvatom dokazali, da se ne pustimo goljufati; a gre za prepir o oslovi senci, oziroma o kuri in jajcu, v našem primeru o trti in vinu.

Z vključitvijo v Evropsko unijo in evro območje smo Slovenijo spremenili v provinco, res pa, da razumne alternative pravzaprav nismo imeli. A vse kaže, da nismo izgubili samo ekonomskih atributov državnosti, v dobrem desetletju smo izgubili tudi samospoštovanje. Kaj nam ostaja? Ne veliko. Čakanje!